

L'antiga vila de Manacor i les Ordinacions d'en Jaume II¹

Antoni Mas i Forners

Les Ordinacions d'en Jaume II (1300) formen part del conjunt de mesures engegades per en Jaume II després de la devolució del regne de Mallorca (1298), de les quals les més destacables serien la creació del sistema monetari mallorquí i la promulgació de les mateixes Ordinacions². Aquestes, cal recordar-ho, preveïen la creació, en l'illa de Mallorca, de pobles de 100 veïnats. Cada un dels pobladors havia d'adquirir 5 quarterades (3,55 ha) de terra de conreu, 10 (7,10 ha) de garriga i un quartó de terra (1775 m²) a la nova població, on havia de construir cases abans de mig any i passar a residir-hi. Per la possessió de cada un d'aquests béns havia de pagar el delme i un cens en metàl·lic. Si els nous pobladors eren menestrals podien adquirir només el trast a la població i una o dues quarterades de terra. Amb aquesta finalitat, els ordenadors (agents designats pel rei per aplicar les Ordinacions) havien de designar 500 quarterades (656 ha) de terra i 1.000 (710 ha) més de garriga. Els posseïdors d'aquestes terres i garrigues estaven obligats establir-les als nous pobladors (acaptadors) a canvi del pagament d'un cens fix valorat en metàl·lic, fixat prèviament pels ordenadors. L'assentament dels nous pobladors estava facilitat per una moratòria del pagament dels deutes contrets fins a 3 anys abans de les Ordenacions i per la concessió d'un préstec, que havia d'ésser duit a terme pels habitants de la parròquia en què es construís la pobla, i que havia de ser retornat abans de 4 anys.

El gruix de la historiografia que ha analitzat el text de les Ordinacions ha coincidit a considerar-les com un pla d'ordenació de la Part Forana, que tendria com objectiu el seu desenvolupament agrari i corregir desequilibris econòmics i poblacionals existents entre les diferents comarques de l'illa. Aquestes idees, esbossades ja pels primers autors que tractaren el tema -com en Joan Vich al 1948³-, foren concretades i ampliades per en Gabriel Alomar (1976)⁴ i n'Antoni Riera (1977). Segons aquest darrer autor, el 1300 l'illa de Mallorca es caracteritzava per la

hipertròfia del sector terciari, concentrat a Ciutat, pel desequilibri entre la ciutat i foravila, per la desproporció existent entre la població i la superfície roturable i la incapacitat de l'agricultura balear per tal d'abastir les necessitats alimentàries d'una població en creixement. Amb la finalitat de corregir l'equilibri intersectorial de l'economia balear, en Jaume II hauria encarregat la redacció d'un pla d'ordenació urbanística i agrària de l'illa, encaminat a concentrar la pagesia, semidisparada en alqueries i rafals en viles o pobles de nova creació. Amb aquest pla es pretendria, mitjançant la parcel·lació progressiva del domini útil, potenciar les petites unitats de producció familiar i ampliar l'àrea roturada, cosa que implicaria una major utilització del sòl, tant de forma intensiva com extensiva. Unes mesures que, a parer d'aquest autor, tenien com a principal finalitat augmentar sensiblement la producció alimentària del Regne i, d'aquesta manera, contenir les importacions cerealístiques⁵.

N'Alvaro Santamaría, tot i que coincideix bàsicament amb els plantejaments anteriors introdueix una matisació important: segons aquest autor, les Ordinacions no pretenien ordenar el creixement demogràfic i econòmic de tota la Part Forana, sinó únicament el de les comarques de reialenc, aquelles on el rei era el senyor directe⁶. Si l'argumentació d'en Santamaría és encertada –com sembla més que factible–, les Ordinacions, si eren un “pla d'urbanisme”, hom no preveia que fos aplicat a tot el Regne, sinó només als territoris del rei. Segons això, en Jaume II hauria actuat des d'una perspectiva estrictament patrimonial, amb la qual només hauria duit endarrer d'incentivar el desenvolupament dels seus dominis –d'aquesta manera només hauria actuat com un gran senyor feudal–. Tanmateix, també cal tenir present la possibilitat que el rei (que només feia dos anys que havia estat reposat en el tron) intentàs evitar conflictes amb els grans senyors feudals que conservaven les seves porcions a l'illa, l'Orde del Temple i grans senyors laics o eclesiàstics del Principat –el Comte d'Empúries, els bisbes de Girona i Barcelona o l'abat de Sant Feliu de Guíxols–. Sigui com sigui, tot i que les Ordinacions fixen com a àmbit d'aplicació l'illa de Mallorca, en tots els casos –tret de la pobla de la Palomera– afectaren únicament terres de la porció reial o senyorial que hi havien estat incorporats al patrimoni reial. El cas de la Palomera, situada dins la baronia del Bisbe de Barcelona i creada per iniciativa conjunta del Bisbe i del monarca, podria explicar-se precisament per la seva especificitat, ja que, tal com s'explicita en la documentació, el principal objectiu de la creació de la nova pobla no era la promoció del sector primari, sinó la consolidació d'una petita vila portuària, de només vint o trenta cases⁷.

En Josep Francesc López Bonet (1982), afirma que la majoria d'autors estan d'acord que les Ordinacions consisteixen més en un “pla d'assentament poblacional” junt a una parcel·lació rural complementada per la planificació urbana que d'una “carta de població. Altres autors, com n'Helena Kirchner (1995) i Margalida Bernat i en Jaume Serra (1997), coincideixen a considerar les Ordinacions com una

versió tardana del procés de concentració de la població i d'ordenació agrària caracteritzat genèricament com a incastellament⁸. Si ens centrem en aquest punt (la creació o promoció de nuclis de població, fortificats o no, habitats per veïnats que rebien un patrimoni en terres, subjecte al pagament de rendes, a canvi de l'obligació d'instal·lar-se en la nova vila) les Ordinacions no difereixen en essència de l'incastellament ni, més específicament, de les cartes pobles contemporànies o precedents, amb les quals les comparava en Joan Francesc López⁹. La diferència fonamental, pens, no rau en aquest fet, sinó en altres qüestions: en l'abast potencial de les Ordinacions (la totalitat de la Porció Reial), en la voluntat d'homogeneïtzació que persegueixen (preveien crear pobles del mateix nombre de pobladors, de les mateixes dimensions i amb un espai agrari de la mateixa superfície i on cada poblador havia de rebre un patrimoni idèntic¹⁰) i, sobretot, en l'entitat d'algunes disposicions que contenen, com la conversió en moneda de la renda, l'aprofitament comunal de les pastures i l'obligació dels posseïdors d'establir les terres als colons.

Abans de les Ordinacions

A darreries del segle XIII, l'augment de la població mallorquina –degut tant al seu creixement natural com al manteniment del flux migratori des de Catalunya¹¹– havia accentuat les desigualtats geogràfiques existents en la distribució geogràfica de la població i de la superfície conreada. A darreries del segle XIII contrastava la gran densitat de població assolida a Ciutat, en algunes viles de la muntanya i del Raiguer –com Valldemossa, Bunyola, Pollença, Sóller, Inca i Alcúdia– i en algunes viles del pla –com Muro i Sineu– amb les baixes densitats dels municipis del centre i migjorn de l'illa, on just s'havien consolidat algunes viles durant la segona meitat del segle XIII. –Artà, Felanitx, Lluçmajor, Manacor i Porreres–. Aquesta subpoblació del gruix del Pla i del Migjorn –amb densitats que el 1329 eren inferiors, o tot just arribaven a una família/km²– contrastava amb l'excessiva concentració en les viles de la Muntanya i del Raiguer la qual, segons en Ricard Soto, hi hauria provocat una parcel·lació constant, traspassos freqüents de terra, l'elevació de la quantia dels censos i dels preus¹².

En tot cas, cap de les viles mallorquines existents fins aleshores s'havia format com a conseqüència d'una planificació prèvia, senyorial o reial, cosa que contrasta, per exemple, amb les nombroses cartes pobles i “viles noves” de Catalunya i el País Valencià durant la mateixa època. El procés de colonització no fou dirigit per la monarquia i pels grans senyors feudals, els quals es varen reservar el domini directe (dret a percebre rendes i, en els senyorial, a exercir jurisdicció) i varen cedir en feu o establir la pràctica totalitat de les seves terres durant el segle XIII. La colonització efectiva va ser duita a terme pels beneficiaris o terratinents que havien rebut terres en feu o en establiment dels senyors. Aquest seria el context en el qual es planificaren –i s'intentaren aplicar– les Ordinacions.

L'establiment forçat

Les Ordinacions forçaven els posseïdors del domini útil dels terrenys fitats a establir-los als nous pobladors (acaptadors o pobladors) a canvi del cens en metàl·lic que haguessin fixat els ordenadors. Caldrà demanar-se, doncs, com cal qualificar jurídicament aquesta obligació. No pens que el d'expropiació forçosa, proposat per en Gabriel Alomar, sigui el més adequat, ja que els antics posseïdors (ara establidors) havien de percebre censos d'una quantia que no sembla gens simbòlica. Crec més adient qualificar aquesta figura jurídica com el que realment era: un establiment forçat, però no per això menys forçat i lesiu per als titulars de drets sobre les terres que altres disposicions de les Ordinacions.

La dotació de terres de conreu i de garriga

Les ordenacions indicaven que s'havien d'assignar a cada poblador 5 quarterades de terra a vinyes a fer e a ortos e a lauró, d'aquí que poguem pensar que es preveia repartir als pobladors terres ja efectivament roturades o en disposició de ser-ho fàcilment. Cal pensar, doncs, que l'objectiu primordial de les Ordenacions no era la colonització agrària d'espais erms, sinó la redistribució de terra ja roturada entre els nous pobladors.

A més de les 5 quarterades de terra, cada poblador havia de prendre 10 quarterades de garriga hon puga tenir son bestiar, per les quals havien de pagar el cens en diner que els fos fixat pels ordenadors. Es tracta de 10 quarterades tingudes en domini útil, però que també comportaven el dret de pastura en les garrigues dels veïnats confrontants, però només en de dia.

Si aquestes 1.000 quarterades de garriga foren l'origen de les comunes de les viles afectades per les Ordinacions –com han sostingut diferents historiadors-, no va ser com a conseqüència directa de la seva aplicació, atès que es preveien que fossen quelcom ben diferent: garrigues de possessió particular, dedicades a la pastura del bestiar, on cada poblador havia de compartir el dret de pastura, però únicament amb els veïnats confrontants.

La reglamentació de l'ús de les pastures no es reduïa -si interpret correctament el text- a les 1.000 quarterades de garriga, sinó -probablement- a la totalitat de pastures de cada parròquia. En les Ordinacions es disposava que *per cominal profit i per so cor axí se usa en les altres parts del món, tothom pugués pasturar el bestiar en les terres (sobre la terra) del seu veïnat, només en de, però amb la prohibició de fer-ho en ort ne en quintanes en coltives ne en migians ne en rostoys ne en prats que sien tenguts a devesa.*

La monetarització (conversió en moneda) de la renda

Les Ordinacions disposaven la conversió -nominal, almanco- de la totalitat, tret del delme, de la renda a part de fruits i -potser- de tots els censos en espècie en un cens fix en diner, com també l'obligació que la renda dels establiments consis-

tís sempre en un cens en moneda. Els objectius d'aquesta conversió en moneda podrien ser, simplement, afavorir l'assentament de pobladors, però, tal com proposa Antoni Riera també poden relacionar-se amb la creació del sistema monetari mallorquí, al mateix 1300.. De fet, si aquests pagaments es duïen a terme efectivament en metàl·lic això, a part d'incrementar els ingressos reials, havia d'incentivar ferm la circulació de la nova moneda: la creació de només una pobla havia de comportar, a més de la conversió en moneda dels agrers, l'aparició de tres centenars de censos en diner.

La concentració del poblament

Les Ordinacions comportaven un disseny i una delimitació funcional previs dels usos del territori afectat, amb la qual es determinaven la ubicació de la vila (de vegades preexistent) i l'emplaçament de les terres i garrigues que s'havien de repartir. Aquesta delimitació -i separació- dels espais agrari i residencial anava unida a la concentració dels nous pobladors en les pobles, on estaven obligats a fixar la residència. Aquesta imposició de la concentració geogràfica de la població i dels seus patrimonis respon clarament a la voluntat de control de la monarquia, expressada sobretot en termes d'eficiència administrativa, ja que permetia gestionar eficaçment l'exercici jurisdiccional i la recaptació de les rendes feudals que percebia el monarca (delmes, censos, tasques, lluïsmes...) i d'una fiscalitat que tot just començava a adquirir caràcter permanent¹³.

L'aplicació de les Ordinacions

Aquesta, pel que sembla, es concretà en documents específics per a cada pobla. Sembla que la totalitat d'aquests documents es recopilaren en dos llibres, documentats a mitjan segle XIV un dels quals, segons J. Vich, tal volta caldria identificar amb el *Liber aquarium forensium*:

*Otro documento que hace referencia a la histórica fundación y que quiero estudiar todavía. Lleva la fecha de 1347, y no es de este lugar ponderar la importancia que encierra. Trátase de la comparecencia de una mujer, viuda, que llaman Cervera de Montuiri, ante el Procurador Real de Mallorca (...) La mencionada mujer entró en la casa de la Procuración, y dice que presentó dos libros de papel duos libros papireos, pero no así como así en una acción momentánea, pues dice textualmente per totam diem lo que, en mi opinión, quiere significar que fueron examinados y estudiados durante todo el día. Siguiendo el curso del documento, habían sido con toda minuciosidad descritos, en sendos libros, el número y los lugares de las poblaciones recientemente edificadas en la isla de Mallorca por el Ilustre Rey D. Jaime II, por medio de los prohombres al efecto designados. Continuaba después describiendo todo aquel sistema de fuentes, pozos, balsas y acequias, arriba indicado ya, y, a reglón seguido, una división y ordenación de tierras laborables y bosque alto y bajo prout in ipsis libris continetur.*¹⁴

Aplicar les Ordinacions era competència dels ordenadors, els quals, en paraules d'en Josep Francesc López Bonet, eren els agents encarregats de la construcció de les noves viles i de l'execució del dispost en les "ordinacions"¹⁵. Aquests agents, en primer lloc, havien de decidir la ubicació de la pobla, de les 500 quarterades de terra i de les 1.000 quarterades de garriga. Una vegada decidit el seu emplaçament, havien de fitar-les i valorar-les. Dels documents en què es concretava l'aplicació de les Ordinacions a cada població ordenada, només se'n conserven dos: el de Felanitx i el de Petra. Aquests texts ens permeten conèixer com s'hi concretà aqueixa operació: en ambdós casos els ordenadors fitaren els terrenys tinença per tinença, elaborant-ne una relació segons la finalitat (població, terres de conreu, garrigues) a què havien d'ésser destinades. En aquesta relació s'indicava qui era el posseïdor de la tinença, quina era la seva extensió, quines eren les diferents detracions (delme, rendes a part de fruit, censos) que la gravaven, i quin era el seu valor. Aquesta valoració havia de servir, segons es desprèn dels texts, per fixar l'import del cens en metàl·lic a canvi del qual havien d'ésser establertes. Una vegada dutes a terme aquestes operacions, els ordenadors devien supervisar l'assentament de pobladors (*acaptadors*), de manera que cada un d'ells rebés el patrimoni fixat (un solar a la població, 10 quarterades de garriga i 5 de terra –o només 1 o 2 si el poblador era menestral-) i que es complissin les condicions d'establiment.

El fet que només s'hagin conservat dues còpies dels texts d'Ordinació de les pobles no permet conèixer amb certesa quines foren les poblacions ordenades (o només projectades). Aquesta circumstància ha motivat que la seva nòmina variï en els diferents treballs que han tractat, més o manco directament, aquesta qüestió. Amb les dades a l'abast, s'ha pogut documentar l'aplicació de les Ordinacions (o la voluntat d'aplicar-les) en els següents indrets:

- a) Les pobles esmentades al text general de les Ordinacions: *les viles quis faran en Artà so és a saber la primer devés la torra d'en Miquel Nunis (Capdepera), e l'altre devés lo port de Banyeres (Binicanella o Bellver), Campos (la vila de Campos) i Santanyí (la vila qui-s farà a Santanyí)*.
- b) Les pobles de les quals es conserva el text d'aplicació de les Ordinacions: Felanitx i Petra.
- c) Les pobles de les quals existeix documentació que permet relacionar-les directament amb les Ordinacions: Albocàsser, Bellver, Capocorb (a Lluçmajor), Felanitx, sa Granada (segurament a Manacor), Huialfàs, Manacor, Montuïri, Padrina, la Palomera, Petra, Porreres i Sant Joan.

L'estructura urbanística de les pobles¹⁶

Les Ordinacions no fan cap referència a l'estructura urbanística de les pobles, tret de fixar-ne l'amplària dels carrers (6,3 metres), el nombre de veïnats (cent) i quina havia de ser l'extensió del trast que havien de rebre (un quartó). L'anterior fa pensar que es previa que l'espai ocupat per la pobla ocupàs una superfície de 25

quarterades (100 quartons). Excepcionalment, s'indicava que algunes pobles (Santanyí, Campos, i les pobles de la torre d'en Miquel Nunis, i la del port de Banyeres) havien de tenir una estructura bipartita. Aquesta estructura, també documentada a Felanitx, havia de consistir en la creació d'una pobla fortificada o tancada de mur, d'una extensió de 12 quarterades. Fora d'aquesta recinte s'havia de situar un raval o "barri de la vila", d'una superfície de 12 quarterades, o més, si eren necessàries. Els ordenadors tengueren cura de fitar l'espai assignat a la pobla, de traçar-ne els carrers i de la dotació d'infraestructures (com el proveïment d'aigua i els espais comuns, com la plaça, la carnisseria i la pescateria, aspectes aquests darrers que –pel que es desprèn dels texts de les Ordinacions de Felanitx i de Petra, es degueren concretar en els te. Pel que fa a la morfologia d'aquestes pobles, s'observen diferents solucions. Normalment, els ordenadors optaren per assignar-hi un traçat reticular, habitual a les viles noves o bastides fundades en el continent, que permetia la divisió més o manco regular dels solars. El resultat de la planificació urbana fou un polígon de forma rectangular o quadrangular amb carrers rectes que es creuaven de manera més o manco perpendicular; les illetes definides per aquests carrers servien de base per a la divisió en trasts. El traçat i la forma d'aquests polígons restava condicionat per l'orografia del terreny i per l'existència, si n'era el cas, de nuclis anteriors. En aquest cas, la pobla es podia superposar o juxtaposar als llogarets preexistents. A les pobles d'Huialfàs i de Petra, totalment de nova planta o que se superposaren a petits llogarets que no condicionaren el desenvolupament de la trama urbana, la planta de la pobla era aproximadament quadrangular. A Lluçmajor, la vila preexistent quedà englobada dins el perímetre assignat a la pobla, també de planta quadrangular, amb carrers interiors que l'unien amb la vila antiga. D'aquí, segurament que, encara a hores d'ara, aqueixa part de la població sigui anomenada "es quadrat". Idèntica denominació rep el perímetre assignat a la pobla de Montuïri, tot i que la seva planta és rectangular, potser per les dificultats per adoptar la planta quadrangular, ja que la vila s'aixeca en un turó. El traçat reticular també s'observa als nuclis antics de Campos i Sant Joan i, també, en els eixamples assignats a les viles de Felanitx –i com detallarà més envant, en el cas de Manacor—, però no resulta perceptible en el cas de Santanyí, tot i que hi està documentada la intervenció dels ordenadors. De fet, els ordenadors podien arribar a prescindir del disseny de la trama urbana. Aquest fou el cas de la pobla de Capdepera. Allà les cases, aproximadament 59 el 1328, s'acaramullaven a l'interior de la fortificació que s'aixecà als voltants de la torre d'en Miquel Nunis. Els habitants de la contrada havien estat obligats a traslladar-hi la residència, segurament per la seva proximitat al litoral. Aquest seria l'únic cas en què l'aplicació de les ordinacions es traduí en la creació d'un nucli fortificat tancat per murades. Tanmateix, s'havia previst que la majoria de les pobles, si no totes, fossen tancades amb un mur i un vall (fossat) perimetral. Tot i que en la documentació referida a les diferents pobles (com és el cas de Manacor, Montuïri, Petra i sa Pobla) es fa esment a l'espai assignat com a mur i vall, sembla que la construcció d'aquest mur només s'inicià a Lluçmajor i, pot ser, a Santanyí. Possiblement, la superfície

d'aquestes pobles —en principi, de 18 hectàrees— feien molt difícil costejar la construcció d'una fortificació o, fins i tot, d'un mur de tancament i d'un vall. La vila d'Alcúdia, que es començà a tancar de murades als inicis del 1300, ocupava pràcticament la mateixa extensió que la pobla de Petra, però el nombre de veïnats o focs d'Alcúdia del 1329, uns 400, quadruplicava els 100 que es preveia que rессidissin a les pobles de les Ordinacions.

Manacor, una població ordenada

En el cas de Manacor, tot i que ja existia un nucli consolidat en el segle XIII, —que tant la documentació d'aqueix segle¹⁷ com les mateixes Ordenacions anomenen vila— sembla clar que aquest nucli fou remodelat d'acord amb les directrius d'en Jaume II.

Tot i que no s'ha pogut localitzar el text en què es concretava l'aplicació de les ordinacions a Manacor, la documentació publicada per en Ramon Rosselló a la seva història de Manacor —que he consultat directament, a fi de poder estudiar-la més detingudament, i he ampliat amb altres documents, —¹⁸ permet identificar alguns dels trets de l'aplicació de les Ordinacions a Manacor.

- a) Aquesta, com en el cas de Felanitx i Petra, es concretà en un document a part, avui perdut o desaparegut. Això, almanco, és el que sembla deduir-se de la redacció d'un document del 1304, en el qual s'indica que el posseïdor d'un tros de terra, que era part d'aquella assignada per a la població de Manacor (*assignata populationi ville de Manacor*), estava obligat al pagament d'un determinat cens, tal com havia estat manat pel rei a l'ordinació de la població (*pro ut per dictum regem in ordinatione populationis predictae constitutum esse et ordinatum*)¹⁹.
- b) Dos o més oficials reials, anomenats ordenadors —és a dir, tal com s'indicava en el text general—, foren encarregats d'aplicar les ordinacions a la vila de Manacor. Només com a exemple, el mateix 1304, en un establiment d'un tros de terra prop de la vila de Manacor, s'indica que l'esmentada terra és d'aquella assignada per a la població o pobla de la vila de Manacor d'orde del senyor rei o dels seus ordenadors (*in populatione ville de Manacor ex mandato domini regis vel ordinatorum eiusdem*)²⁰.
- c) Pel que fa al nucli urbà, les activitats dels ordenadors es concretaren tant en la dotació d'infraestructures —places i edificis públics— com en la planificació i establiment d'un eixample de la vila del segle XIII. Ben possiblement, les remodelacions de les viles, la dotació d'infraestructures i el disseny de les noves pobles o dels eixamples de les ja existents degué causar conflictes sobre l'assignació i la titularitat d'aquests espais. Així ho demostra, per al cas de Manacor, el contingut d'un pergami del 1300 transcrit i publicat per J. Muntaner i J. Bujosa l'any 1945 a l'excel·lent recull documental *Documenta Regni Majoricarum 1229-1349*²¹. La transcripció

d'aquest document duita a terme pels autors en l'obra esmentada presenta buits —no sabem si per forats al document o per l'estat de conservació—, mots i grafies que semblen errades de transcripció tot i que més possiblement —atesos els coneixements paleogràfics dels autors de l'obra— es tracti d'errors de picatge o d'impremta. Vaig tractar de corregir aquestes possibles mancances amb la consulta directa del pergami a l'Arxiu del Regne de Mallorca, però va ser impossible localitzar-lo amb la signatura que n'indiquen els autors (ARP p^o 297), potser perquè l'han canviada —han passat seixanta anys en clau d'ençà que es publicà el llibre— o perquè els autors s'equivocaren quan apuntaren la signatura del document. El reproduec íntegrament com a apèndix, tal com fou publicat, per l'evident interès que presenta per a la història de Manacor²².

L'esmentat document transcriu la sentència emesa, d'orde del rei en Jaume II, pel jutge Esteve Salors, jueu, en la controvèrsia entre els homes de la vila de Manacor, d'una banda, i en Marimon Feliu, de la parròquia de Porreres, de l'altra, sobre la possessió de les quintanes situades als voltants —o que enrevoltaven— la vila de Manacor (*super quibusdam quintaniis siue patuis que sunt in circuitu dicte ville de Manacor*). L'esmentat Marimon afirmava que les posseïa com a successor d'en Guillem Mestre, pare de la seva esposa Romia. Aquell darrer, afirmava en Marimon Feliu, l'any 1251 havia rebut en establiment, fet per en Ramon Castellà, batle i procurador del senyor rei a Mallorca dos béns: un tros de terra en el qual havia d'edificar el forn de Manacor (*in quo idem Guillelmus Magistri in suo proprio debebat hedificare furnum dicti loci de Manacor*) i, també, totes les quintanes o patis que són als voltants de la vila de Manacor (*omnes alias quintanas siue patua que sunt in circuitu dicte ville de Manacor*). Contràriament, els homes de Manacor argüien que les esmentades quintanes els pertanyien²³ com a donació d'en Nuno Sanç —el primer senyor feudal de la contrada— a trenta prohoms del lloc de Manacor, als quals donà la facultat d'establir tot el lloc de Manacor i les quintanes o patis objecte de la controvèrsia:

*Dictis hominibus de Manacor in contrarium asserentibus et dicentibus quod omnes dicte quintane siue patua eis pertinent, pleno jure, ex concessione quam dominus Nuno Sancii, quondam, inde fecit triginta probis viris dicti loci de Manacor, quibus dedit potestatem stabiliendi totum locum de Manacor et omnes quintanas et patua supradicta*²⁴.

Segons el document, una vegada posat en coneixement el conflicte al rei, el jutge ordenà, tot seguint les ordes expresses del monarca, que el primer tros de terra havia de pertànyer a en Marimon Feliu, que el podria establir en emfiteusi per a construir-hi cases. La resta de quintanes o patis, aquells que n'Arnau Font havia establert a en Guillem Mestre, havien de pertànyer als homes de la vila de Manacor, els quals havien de pagar a l'esmentat Marimon un total de 25 lliures amb motiu dels danys i despeses que li haguessin pogut causar.

Així mateix, el jutge fixava que el rei i els seus successors poguessin construir (és dir, tenir cura de la construcció), a l'espai situat *in paterno et circa paterna de Manacor* –mots que no he sabut identificar amb cap substantiu de caire geogràfic—²⁵, d'una cort per ventilar-hi les causes judicials, d'una presó, d'una carnisseria, d'una quartera, d'una pescateria, i d'un mercat per vendre-hi i subhastar-hi bestiar i altres béns. A més, el rei es reservava les sitges situades en aquell indret com també la potestat de construir-n'hi de noves. Això, tot entenent que aquest “espai” havia de restar a més com a lloc o plaça pública, al servei dels homes de Manacor.

Hoc tamen acto et retento per dictum dominum judicem quod in quodam spatio quo est in paterno et circa paterna de Manacor (...) dictus dominus Rex, et successores sui possint facere et construere curiam ubi cause ventilentur, et carcerem et carcelleriam macellum, quarteriam, piscatoriam, et etiam forum ubi animalia et aliacumque res vendatur et subastentur, et quod fovee siue cigie que ibi sunt sint dicti Regis et etiam ipsius domini Regis, et etiam ipse dominus Rex et suis possint ibidem in dicto spatio facere plures foveas pro ut eis vissum fuerit faciendum. Quantum ad allia vero dictum spatium ad servitium dictorum hominum de Manacor, ut lucus publicus et platea publica, maneat et existat.

Pels confrontes que es descriuen d'aquest espai –d'una banda, de la primera cantonada del cementeri de l'església de Manacor fins al cantó de l'alberg d'en Bernat de Rosanes, difunt; d'aquí en línia recta dins a la pedra o roca vers les sorts de Manacor, i des d'aquestes pedres o roques al capcurucull del cementeri de Manacor i al camí públic— resta prou clar que aquestes quintanes fitaven amb la vila, concretament amb el cementeri de l'església. Aquest en sembla l'únic confrontant identificable sense problemes; no succeeix el mateix amb la resta, unes roques –es pot fer referència amb aqueix terme al desnivell del Cós?— i l'alberg d'en Bernat de Rosanes, de situació imprecisa²⁶. Tampoc es pot descartar, amb la documentació a l'abast, que aquest espai reservat per a plaça i per a dotació d'infraestructures es pogués correspondre amb l'actual plaça de la Constitució, on posteriorment s'ubicarien les principals edificacions de caire municipal²⁷. De la mateixa manera, el jutge manava, també d'orde del senyor rei, que els homes de Manacor posseïssin també el lloc que havia estat establert pel batle de Mallorca, en Berenguer Arnau d'Illa, a en Bernat de Rosanes per a fer-hi una carnisseria, com també el pati establert a en Guillem de Pontà, que era situat als voltants del pou i vora l'església²⁸.

Voluit et dictus dominus judex et, de voluntate illustrissimi domini Regis, mandavit quod dicti homines de Manacor habeat illu locum qui erat assignatus et stabilitus pro macello Bernardo de Rossanis per Berengarium Arnaldi de Insula, tunc bujulum Majoricarum, et habent illum locum sine patuum quod olim fuit stabilitum Guillermo de Pontano et quod est in circuitu putei, iuxta ecclesiam nom obstantibus in aliquo stabilimento inde factis, dum tamen dicti homines convenerint cum illis quibus dicta duo loca fuerunt stabilita, si tamen instrumentum vel instrumenta inde habeant seu ostendere poterint.

El jutge, a més, fixava que tant en Marimon Feliu com els homes de Manacor establissin, a canvi del pagament de censos, les seves respectives quintanes per a fer-hi cases per als habitants de Manacor i per a tots aquells que s'hi volguessin acceptar. Aquests establiments, ni les seves característiques, no sembla que fossin decisió d'en Marimon i dels homes de Manacor, ja que s'indica clarament que tant els uns com els altres podien ser obligats a dur-los a terme:

Retinuit etiam dictus dominus judex, quod tan dictus dominus Marimundus, quam dicti homines de Manacor, prout ad quemlibet eorum pertinet dictum trociolum, quintanas et patua ad domus faciendas et construendas, stabiliant habitatoribus loci de Manacor vel aliis qui ad dictum locum habitandi causa, venerit, et hoc faciant ad convenientem censum et juxta communem et bonam stimulationem, quoties opus erit et fuerit oportunitum. Et quod dominus Rex et sui successores possint dictos homines compellere ad hoc faciendum.

Que es conferís la possessió de les quintanes als “homes de Manacor” permet observar a més l'existència d'uns mecanismes d'organització i representació veïnals consolidats, als quals els era reconegut –tot i la manca d'articulació institucional— la capacitat d'obrar jurídicament i de representar el conjunt dels veïnats de la població, i això –si les argumentacions dels “homes de Manacor” eren certes— ja esdevenia en la primera dècada que seguí la conquesta de Mallorca. En tot cas, al 1300 el reconeixement d'aquesta personalitat jurídica i administrativa de facto es explícit tant en l'anterior document com en el fet que, pocs mesos després, la Universitat dels prohoms de Manacor (*Universitas proborum hominum ville de Manacor*), congregada dins l'església, nomenàs dos procurador a fi d'alienar les esmentades quintanes que li havien estat adjudicades en la sentència del plet²⁹. Tot i que un hom desconeix si aquesta alienació es va arribar a dur a terme, no hauria comprès els espai que el rei s'havia reservat com a espais públics.

El mateix 1300 els ordinadors ja havien dissenyat i –almanco— començat a parcel·lar l'eixample de la vila originària, ja que aquell any, tal com va documentar en Ramon Rosselló, es féu referència a dos habitants de la vila de Manacor, a la població nova de la vila (*habitatoris ville de Manacor in populatione nova dicte ville*)³⁰. Tot sembla indicar que aquest eixample, tal com proposen n'Antoni Ferrer i n'Albert Carvajal, *se situaria en una àrea aparentment quadrangular (...) amb illetes clarament rectangulars*³¹. Aquesta morfologia parcel·lària, basada en l'ortogonalitat, és la que sembla suggerir un document del 1305, consistent en establiment d'un cairó –trast— a la vila de Manacor que confrontava amb un camí (o carrer) de recent obertura o planificació i de les tres altres parts amb el romanent a l'establidor (*ex una parte in camino ibidem noviter assignato et de tribus partibus in residuo meo*)³². Aqueixa descripció dels confrontes fa pensar –tot i que no ho es pot assegurar— que aquest solar se situaria en el cap de cantó d'una illeta rectangular. D'altra banda, es preveia que aquest eixample o població nova, i potser també la vila antiga, havia de ser tancada amb un mur i envoltada d'un vall o fossat perimetral. Tal com va treure a rotlló en Ramon Rosselló, el 1304, quan es descriuen els confrontants d'un cairó establert per a fer-hi cases (*unum pati sive cai-*

ronum terre ad construendum ibi domus ex videlicet terra mea quod habeo prope villa vel in villa de Manacor) s'esmenten el carrer i el vall (*ex una parte cum carraria publica et ex altera cum vallo*)³³.

- d) La intervenció dels ordenadors no es limità a planificar l'aixample del nucli urbà, sinó que, tal com indicava el text general de les Ordinacions, també consistí a dotar als habitants assentats a l'eixample de la vila de parcel·les de terra o, almanco, aptes per als usos agraris.

Així, per exemple, el 1304, en un establiment d'un tros de terra prop de la vila de Manacor, s'indica que és d'aquella assignada per a la població o pobla de la vila de Manacor d'orde del senyor rei o dels seus ordenadors (*in populatione ville de Manacor ex mandato domini regis vel ordinatum eiusdem*)³⁴. L'any següent, el 1305, en l'establiment d'un tros de terra per a sembrar-hi vinya, s'indica que és de pertinenxes de la terra assignada per a la població o pobla de la vila de Manacor (*ex illa videlicet terra quod ordinatores populationum dictum regis accipientes assignaverunt populationi ville de Manacor iuxta ipsam villam*)³⁵. Una vintena d'anys més tard, el 1322, es fa referència als *ordinatores seu partitores olim deputati per domini regem ad ordinandum et partiendum terras et possessiones que per ipsum dominum regem assignate fuerant pro populatione facienda in villa de Manacor ex ordinacione domini*; és a dir, als ordenadors o partidors abans nomenats pel rei a fi d'ordenar i distribuir les terres i les possessions que foren assignades pel rei per a la població que s'havia de construir a la vila de Manacor³⁶.

Aquesta dotació patrimonial degué comportar una reparcel·lació del terrenys dels voltants de l'antiga vila, ja que en els documents se sol indicar que les terres afectades per les ordinacions se situen en les proximitats de la població³⁷. En conseqüència, també degué provocar una modificació del traçat dels camins preexistents i l'obertura de nous. El 1304, entre els confrontants d'una peça de terra es comptava una carrera nova (*in carraria ibi noviter assignata ad eundum ad terra A. Guardiola*)³⁸. De la mateixa manera, un any més tard s'establí un tros de terra d'aquella assignada per a la població de Manacor que confrontava amb dos camins nous (*ex illa terra que fuit assignata pulatione ville de Manacor que confronta cum camino que ibi retineo et ex altera cum alio camino novo*)³⁹. Contràriament a aquesta abundor de referències al procés de dotació de terres de conreu, no he sabut localitzar, a la documentació estudiada fins ara, cap referència les quarterades de garriga que havien de ser establertes als poblador i, potser, convertides en comunes.

Tot l'exposat fins ara no fa altra cosa que demostrar la parquedat dels nostres coneixements sobre l'aplicació de les Ordinacions a Manacor, com també les possibilitats que n'ofereix l'estudi (tant des d'un punt de vista estrictament local com per poder exemplificar aquest procés). Per avançar en aquesta recerca, caldria:

- a) Ampliar, a partir de la documentació conservada a l'Escrivania de Cartes Reials de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ECR) i en altres sèries documentals de l'Arxiu del Regne de Mallorca i d'altres arxius (fonamental-

ment, els protocols notariais). Caldria un buidatge sistemàtic de la documentació referida als béns immobles del terme de Manacor que continguessen referències als béns situats a la vila, a Bellver, Albocàsser, a Granada, i a les parcel·les de terra situats als seus voltants. Aquest buidatge hauria de parer especial esment a definir la tipologia dels béns —terra, sort, peça, trast, pati, alberg o casa...— i en la localització geogràfica dels béns, tot recollint-ne els confrontes que apareixen en el document.

- b) Emprant com a base la documentació cartogràfica i aerofotogràfica de diferents èpoques, tractar de situar-hi, tot i que sigui de manera aproximada, les referències geogràfiques localitzades damunt els plànols actuals. Això, a més, permetria reunir una primera aproximació a les dimensions dels terrenys afectats per les Ordinacions, averiguar si formaven o no un àrea compacte —aspecte aquest que no ha aclarit cap dels estudis referits a les Ordinacions— i estudiar la tipologia dels béns (per exemple, els tipus de sòl i l'aptitud d'aquest per als conreus).
- c.) Combinar els resultats de les dues vies de recerca anterior i, allà on sigui possible, l'observació directa damunt el terreny per tractar de definir els trets bàsic de la morfologia i les dimensions del parcel·lari generat per l'aplicació de les ordinacions.

Annex

1300, febrer, 10. Sentència de la controvèrsia entre en Marimon Feliu de Porreres i els homes de Manacor sobre la possessió d'unes quintanes situades als voltants de la vila de Manacor (reproduït de la publicació que en feren J. Muntaner i J. Bujosa a *Documenta Regni Majoricarum 1229-1349*, Palma, 1945, p.65-67)

Noverint universi quod [espai en blanc] controversia fuisset diutius agitata inter homines habitatores ville de Manacor ex una parte, et Marimundum Felicis habitatorem parrochie de Porreres ex altera, super quibusdam quintaniis siue patuis que sunt in circuitu dicte ville de Manacor ex eo quod dictus Marimundus [espai buit a l'original] quoddam trociolum terre fuisse stabilitum Guillermo Magistri, socero suo quondam, per Raimundum Castellani bajulum et procuratorem domini Regis in Majorica; quod trociolum dictus Raymundus Castellani assignaverat stabiliverat dicto Guillermo Magistro in emenda illius loci siue patui, in quo idem Guillelmus Magistri in suo proprio debebat hedificare furnum dicti loci de Manacor; quem furnum idem Raimundus Castellani sibi similiter stabiliverat, prout dicebat dictus Marimundus plenius contineri in quodam publico instrumento. Dicebat etiam et asserebat dictus Marimundus Felicis quod Arnaldus de Fonte, bajulus et procurator domini Regis in Majorica quondam, stabiliverat prefato Guillermo Magistri omnes alias quintanas siue patuas que sunt in circuitu dicte ville de Manacor, sub annuo censu duodecim denariorum regalium Valentie, prout similiter dicebat continerii in quodam alio instrumento facto, auctoritate Berengarii de Terrers quondam, notarii Majoricarum, xviiº calendas junii, anno Domini

Millessimo ducentessimo quinquagesimo primo. Quas quintanas et patua supra-dicta dicebat se et dictum Guillelmum Magistri pacifice per aliquod ius possedis-se. Et ipse Marimundus, ut dicitur, successit in iure dicti Guillelmi Magistri, et adhuc predictam possidet, et indictus fuit in possessione omnium predictorum per Arnaldum Burgesii, tunc bajulum Majoricarum, contumacia dictorum hominum exigente licet dicti homines, ut dicit [espai buit] iuste referant questiones. Dictis hominibus de Manacor in contrarium asserentibus et dicentibus quod omnes dicte quintane siue patua eis pertinent, pleno iure, ex concessione quam dominus Nuno Sancii, quondam, inde fecit triginta probis viris dicti loci de Manacor, quibus dedit potestatem stabiliendi totum locum de Manacor et omnes quintanas et patua supra-dicta. Tandem, cum inter dictas partes fuisset diutius altercatum, dominus Stephanus Salors, iudex illustrissimi domini Regis Majoricarum, auditis rationibus utriusque partis et facta relatione dicto domino Regi, de mandato et voluntate expresse ipsius domini Regis, dictas questiones et controversias ordinavit et terminavit in hunc modum: quod dictum trociolum terre, prout terminatus est et continetur in strumento prime acquisitionis, sit et pertineat ad dictum Marimundum, et ipse Marimundus illud possit stabilire siue dari in amphiteossum ad faciendas domos ad quaslibet suas voluntates. Salvo tamen iure domini Regis, ut in dicto acquisitionis continetur instrumento, et quod omnes alie quintane siue patua, quas siue que dictus Arnaldus de Fonte stabiliverat dicto Guillelmo Magistri, sint et pertineant ad dictos homines de villa de Manacor, non obstante in aliquo dicto stabilimento. Et quod dictus Marimundus et uxor sua Romia, filia dicti Guillelmi Magistri per se et suos absolvant et diffiniant dictis hominibus de Manacor quicquid iuris habeant in dictis quintanis siue patuis, ratione dicte acquisitionis de aliis quibuscunque modis. Quiquidem homines, pro expensis, damnis et interesse quos vel que dictus Marimundus passus est, pro predictis dent et solvant eidem Marimundo viginti et quinque libras regalium Valentie. Hoc tamen acto et retento per dictum dominum iudicem quod in quodam spatio quo est in paterno et circa paterna de Manacor, sicut tenditur de primo cantono cimiterii ecclesie de Manacor ad cantonum vel indirecto cantoni hospitii Bernardi de Rosanis quondam, et deinde recte ad ruppem versus sortes de Manacor, et de ipsis ruppis sic tenditur recte ad summum cantonum dicti cimiterii et ad caminum publicum dictus dominus Rex, et successores sui possint facere et construere curiam ubi cause ventilentur, et carcerem et carellariam macellum, quarteriam, piscatoriam, et etiam forum ubi animalia et aliacumque res vendatur et subastentur, et quod fovee siue cigie que ibi sunt sint dicti Regis et etiam ipsius domini Regis, et etiam ipse dominus Rex et suis possint ibidem in dicto spatio facere plures foveas pro ut eis vissum fuerit faciendum. Quantum ad allia vero dictum spatium ad servitium dictorum hominum de Manacor, ut lucus publicus et platea publica, maneat et existat. Voluit et dictus dominus iudex et, de voluntate illustrissimi domini Regis, mandavit quod dicti homines de Manacor habeat illum locum qui erat assignatus et stabilitus pro mace-llo Bernardo de Rossanis per Berengarium Arnaldi de Insula, tunc bajulum Majoricarum, et habenat illum locum sine patuum quod olim fuit stabilitum

Guillermo de Pontano et quod est in circuito putei, iuxta ecclesiam nom obstantibus in aliquo stabilimento inde factis, dum tamen dicti homines convenerint cum illis quibus dicta duo loca fuerunt stabilita, si tamen instrumentum vel instrumenta inde habeant seu ostendere poterint. Retinuit etiam dictus dominus iudex, quod tan dictus dominus Marimundus, quam dicti homines de Manacor, prout ad quemlibet eorum pertinet dictum trociolum, quintanas et patua ad domus faciendas et construendas, stabiliant habitatoribus loci de Manacor vel aliis qui ad dictum locum habitandi causa, venerit, et hoc faciant ad convenientem censum et iuxta communem et bonam estimationem, quoties opus erit et fuerit oportunitum. Et quod dominus Rex et sui successores possint dictos homines compellere ad hoc faciendum quando eis videbitur expedire, nisi tamen ipsi homines de Manacor, quibus datur potestas stabiliendi velint predictis patuis et quintanis pro usu proprio domus construere. Et in continenti dictus Marimundus per se et dictam uxorem suam, ex una parte, et Guillelmus de Cumbis, Bartholomeus Barba et Jacobus de Sancta Oliva, pro se et omnibus aliis hominibus de Manacor, presentibus et futuris, ex altera, omnia predicta promittentes non contraveni e sub obligatione omnium bonorum utriusque partis, ubique presentium et futurorum. Acta fuerunt hec presentibus partibus in dicto loco de Manacor, quarto idus februarii anno Domini millesimo ducentessimo nonagesimo nono, presentibus testibus Jacobo de Sancto Martino, milite, Arnaldo Burgesii, Bernardo de Rivopullo, porterio domini Regis, Bernardo Rosselli et Simone de Torrente.

Signum Bernardi de Grasa notarii publici Majoricarum qui predictis omnibus interfui, et de mandato domini Iudicis ac requisitione dictarum partium predicta omnia in hanc publicam formam redegei, scripsi et clausi, die et anno que supra.

NOTES

1 Aquest text és, bàsicament, un resum dels meus treballs, als quals remet per la bibliografia i les fonts que no apareixen citades en aquest treball, a fi de no allargar-lo i carregar-lo de notes innecessàriament: "Les Ordinacions d'en Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària", a J. Andreu: *L'ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*. Mallorca.2000. Pàg. 229-272; "Les Ordinacions de Jaume II: construint un país o administrant el patrimoni del rei?" *Lluc*, núm. 816-817. Palma. 2000. Pàg. 27-32; "Les Ordinacions, una reforma agrària". *Jaume II i les Ordinacions de l'any 1300*. Palma. 2002. Pàg. 149-162; "Les Ordinacions de Jaume II i el seu impacte sobre l'estructura agrària". *Algaida. Cinquenes Jornades d'estudis locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mallorca. 202-207. 2003.

2 L'estudi més reexit sobre aquestes mesures continua éssent el de n'Antoni Riera, "Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en una época de plena expansión", *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, V, Barcelona, 1977, p.197-243.

3 Jaime II, hombre de sentido profundamente organizador, de genio laborioso, al par que emprendedor, y sobre todo amante de sus súbditos, tan luego hubo llegado a Mallorca, escramentado quizá aún con lo que le acababa de suceder, comprendió que para bien de la isla y eficaz defensa de sus pobla-

dores era necesario emprender un plan de reconstrucción que comprendiera toda la isla y sus hermanas adyacentes, por lo menos. (...) la comenzó seguidamente dedicando sus primeros desvelos a la repoblación forense de las isla que ordenó y acomodó a 35 capítulos que para nosotros constituyen todo un monumento histórico [les Ordinacions]. VICH; J: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948. p.45.

4 ALOMAR, G: *Urbanismo regional en la edad media: las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976, p. 50 i 52.

5 RIERA, A: "Mallorca 1298-1311... p. 202-210.

6 *En las áreas rurales el programa se proponía (...) ordenar el crecimiento demográfico y económico de las comarcas de realengo, que, desde mediado el siglo XIII, se habían recuperado del trauma que comportó la conquista cristiana.* SANTAMARÍA, A: *Ejecutoria del reino de Mallorca. 1230-1343*, 1990, p.475-479.

7 *Et est intentionis nostre quod in dicta populatio deberent esse de viginti us que ad triginta hospitia (...) Et cum dicta populatio, ut nobis videtur, cederet ad magnum utilitatem navigantium et venientium apud Palumarium, mandamus quod in ea procedi faciat sicut fieri poterit bono modo, et quod ibi invenirentur vinum et alia victualia ad vendendum* (Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, Vol V. p.56; ROSSELLÓ, R.- BOVER, J: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978, p. 54-56.

8 KIRCHNER, H.: "Colonització de lo Regne de Mallorques qui és dins la mar. La subversió dels espais agraris andalusins a Mallorca", *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995, p.279-316; BERNAT, M.-SERRA, J. : "Espacios sagrados y comunidades rurales. Algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)", *Boletín de Arqueología. Medieval*, 11, 1997, p. 157-206.

9 BATET, C: "La marca incastellada? Castells i pautes d'assentament a la Marca del Comtat de Barcelona (segles X-XI)", *Afers*, 21, València, 1995, p. 341-360; FONT, J.M.: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983; BOLÓS, J. "Els pobles de Catalunya a l'edat mitjana. Aportació a l'estudi de la morfogènesi dels llocs de poblament", *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, Lleida, p. 69-138; GUINOT, E: *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991; "Introducció al procés d'ocupació de l'espai i a les cartes de poblament a l'Alt Maestrat de Castelló en el segle XIII", *Imatge de Culla. Estudis recollit en el 750è aniversari de la carta de població*, Castelló, 1994, p. 17-36; "Canvis i transformacions en l'organització del poblament al País Valencià arran de la conquesta feudal del segle XIII. Una aproximació", *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, Lleida, p. 153-174; ROSSELLÓ, V. M.: "Villas planificadas del País Valenciano. *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 7, Madrid, 1987, p. 509-525; TORRÓ, J: *Poblament i espai rural. Transformacions històriques*, València, 1990; "L'assalt a la terra. Qüestions sobre l'abast de la colonització feudal al Regne de València (1233-1304)", *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995., p.317-338; *Colonització feudal i resistència andalusina al Regne de València La frontera meridional (1238-1277)*, tesi doctoral inèdita, València, 1996; *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, 1999; TORRÓ, J.- SEGURA, J. M.: "Asentamientos cristianos fortificados (siglos XIII-XIV). Una aproximación tipológica para el sur del País Valenciano", *Fortificaciones y castillos de Alicante*, Alacant, 1991, p. 147-148; TOUBERT, P.: *Castillos, señores y campesinos en la Italia medieval*, Barcelona, 1990. FARIAS, V.: "Acercas de la génesis de las aldeas mediterráneas", *El debate sobre el cambio feudal. Historiar*, núm. 4, Barcelona, 2000, p. 85-98.

10 Només en en les contrades més orientals de l'illa, les més properes a la mar i, en general, més poc aptes per als usos agraris (campos, Santanyí, el Port d'en Banyeres i la Torre d'en Miquel Numis) es preveia que el nombre de pobladors i la dimensió de les viles pogués ésser només de la meitat. MAS, A. "Les transformacions..."

11 SOTO, R: "Conquesta, repartiment i colonització de Mallorca durant el segle XIII: un estat de la qüestió" *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona, 1996, p. 632-636. MAS, A: "El procés repoblató a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-Liana*, Mallorca, 1994. p.167-168, 169.

12 SOTO, R.: "La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, núm. 18, Catarroja, 1994, p.347-365; p. 359.

13 Aquesta fiscalitat es concretava en imposicions indirectes (la cisa del 1300-1309) i en la imposició del pagament del monedatge reial (1301) CATEURA, P: *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1305)*, Mallorca, 1998, p. 7-19.

14 VICH; J: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, p.53.

15 LÓPEZ, J.F.: "Les ordenacions... p.145-146.

16 Sobre l'estructura urbana de les pobles és de consulta obligada el treball clàssic d'en Gabriel Alomar (1976) i l'aportació recent d'en Jaume Andreu "L'urbanisme planificat segons les Ordinacions d'en Jaume II", *Jaume II i les Ordinacions de l'any 1300*. Palma. 2002. p. 163-167.

17 Manacor -que rep l'apel·latiu de vila ja el 1239- al darrer quart del segle XIII era un nucli en contínua expansió, tal com demostren els establiments i transaccions de béns -sobretot trasts i cases- situats dins la vila. Comptava amb una plaça pública on el 1280 i el 1282 es donà llicència per a construir-hi taules de carnisseria. Aqueixa plaça, el 1282, confrontava "amb el carrer que s'ha de fer". ROSSELLÓ, R-FERRER, R.: *Història de Manacor. Tom I. Segle XIII*, Mallorca, 1977, p. 44-45.

18 La gran majoria de la documentació citada en aquest treball fou localitzada per en Ramon Rosselló i comentada a *Història de Manacor. Segle XIV*, Mallorca, 1978, p-11-21.

19 ARM ECR 656 f. 8v.

20 ARM ECR 656 f. 11v.

21 MUNTANER BUJOSA, J.; VICH SALOM, J.: *Documenta Regni Majoricarum 1229-1349*, Imprenta Amengual y Muntaner, Palma, 1945, p. 65-67.

22 No fou donat a conèixer per en Ramon Rosselló a la seva història de Manacor del segle XIV -meritòria però en d'altres aspectes, sobretot per la gran aportació documental que suposa— ni tampoc, que jo sàpiga, per cap altre investigador de la història de Manacor.

23 L'esment, el 1259, a la quintana de la Vila, pot ser considerada un indici d'aquesta possessió comunal (ROSSELLÓ, R-FERRER, R.: *Història de Manacor. Tom I*, p. 38)

24 En Ramon Rosselló va poder documentar dos establiments duits a terme pel batle i lloctinent reial duits a terme el mateix dia del 1251 el primer, de dos patis de terra dins la vila; el segon, d'un trast amb un forn, que confrontava amb l'església i quintanes (Són les quintanes objecte de la disputa?). Aquest forn, segons la documentació publicada pel mateix autor, va ser venut per la vídua d'en Guillem Mestre a en Marimon Feliu l'any 1286 (ROSSELLÓ, R-FERRER, R.: *Història de Manacor. Tom I*, p. 36-37)

25 D'aquí que pensi, tot i que no ho puc assegurar, que aquests mots en realitat són el resultat d'una escriptura, d'una transcripció o d'un picatge erronis.

26 Posseïdor d'una de taules de carnisseria a la Plaça (ROSSELLÓ, R-FERRER, R.: *Història de Manacor. Tom I*, p.44).

27 Cal fer notar que el 1302 es documenta carrer del sitjar del Rei i el 1308 el sitjar Reial (Rosselló, R: *Història de Manacor. Segle XIV*, p. 14.)

28 Al mateix emplaçament o aproximat es devia trobar el trast establert com a carnisseria a en Bernat Rosanes. Aquest, l'any 1282, havia rebut en establiment una plaça que confrontava amb el pou i l'església de Manacor, i també fou autoritzat a construir una taula de carnisseria i peixateria a la plaça de la vila (ROSSELLÓ, R-FERRER, R.: *Història de Manacor. Tom I*, p.44-45). Cal fer notar també que el 1350 es documenta la plaça dels pous (Rosselló, R: *Història de Manacor. Segle XIV*, p. 13.)

29 ARM Pergamins ARP S. XIV núm. 21.

30 ARM ECR 355 f. 155.

31 FERRER, A.-CARVAJAL, A.: *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*., Manacor, 2003. p.41-43.

32 ARM ECR 656 f. 15 v.

33 ARM ECR 656 f. 8.

34 ARM ECR 656 f. 11v.

35 ARM ECR 656 f. 13.

36 ECR 645 f. 11.

37 Per exemple (1304) *terra nostra assignata populationi ville de Manacor et est iuxta ipsam villam* (ARM ECR 656 f. 8v).

38 ARM ECR 656 f. 9v.

39 ARM ECR 656 f. 14 v.

Espai, fet urbà i societat a **MANACOR**

urbanisme

III

Jornades d'estudis locals de Manacor